

HUNLAR MESELESİNİN BUGÜNKÜ HÂLİ

Gyula Moravcsik

Hunlar, bu günkü Avrupa kavimlerinin şuurunda en derin in-tiba bırakan kavimlerden biridir. Milâdî IV. asır sonunda Hellen-Roma âleminin şark sınırları boyunda göründükleri zaman, ağızdan ağıza dolaşan şöretleri korkunç şâyialar doğuruyor ve yarım asır sonra Attila, Roma ve Bizansı aynı şiddetle titrettiği esnada muasırlarının gözünde insanların fevkinde büyüyordu. Bu doğru-dan doğruya tesir eden vakaların nüfuzu ile hasıl olan *Hun* tasvirinin anahatlarını, daha sonraki edebî anane de kendine malederek yeni yeni efsane ve menkabelerle süsler.

Hunlar devrinden başlayarak hemen hemen zamanımıza kadar ardi arası kesilmeden sürüp gelen ve mühim bir yekûn tutan tarihî kayıdlerde, hunlar hakkındaki malûmat tek taraflı olarak hakim mevkiî muhafaza etmiş ve *Hun* telakkisinin daha Antik dünyadan tevarüs ettiği, his ve muhayyilenin sisli âleminde doğma bu vasıflar daimleşmiştir. Efsanevî ve menkabevî unsurlarla boyanan hun tasviri muammasına, objektif tanıma şualarının ancak güçlûkle nüfuz edebilmesi, bu sebeble bir harika değıldir.

Her ne kadar hun meselesi hakkındaki son ilmî araştırmalar - Macar ilmini bu sahada iftiharla zikredebiliriz - etraflı ise de, *Amédée Thierry*'nin zamanında çok muvaffakiyetli fakat bugün eskimiş olan *Histoire d'Attila et de ses successeurs, 1864*, eserindenberi hunlar hakkında ilmî kıymeti haiz bir monografi neşredilmemiştir. Halbuki bu esrarlı ve korkunç kavim hakkındaki alâka azalmış değıldir. Bunun delili şudur ki bugün meselâ *Marcel Brion*'un bütün ilmî kıymetten mahrum edebî bir eser olan *La vie d'Attila, La vie des Huns* gibi iki kitabının birçok tabırları neşredilmiş, hattâ macarcaya bile tercüme edilmiştir.

Bu sebeble, *Mağyar Szemle Cemiyeti*'nin kitabırları arasında *Gyula Németh*'in idaresi altında neşredilen *Attila ve Hunları*

unvanlı eser çok yerinde olmuş ve bu eserin bir defa daha bu mecmuada sözü geçmiştir. Bu eserde Hun meselesi hakkında ilmin bugünkü seviyesi ile mütenasip bir terkip meydana getirmek gayesi ile birçok mümtaz âlimimiz birleşmiş ve mevzuun hususiyeti de bunu icabettirmiştir. Hunlar meselesi o kadar karışık ve bunlarla alâkadar problemlerin aydınlatılması o derece birbirinden farklı ilim şubelerine ve ihtisas zümrelerine ihtiyaç gösteriyor ki, hakiki neticeler ancak böyle mütehassıslar elinden beklenebilir. Tabii bu lüzumlu iş bölümü dolayısıyla bâzan aynı meselelerin iki hattâ daha fazla yerde tekrar edildiği ve şurada burada bâzi kısımlarda tezlara düşüldüğü görülmektedir. Bununla beraber muhtelif saha araştırmacılarının esaslı meselelerde birleşmesi, neticeleri hakkında yalnız başına bile itimat telkin edebilir. Eserin kıymet ve ehemmiyetinin bilinmesinde şu cihetlerin tanınması gereklidir: bütün mümasil eserlerde olduğu gibi esaslı meselelerin tebarüz ettirilmesi, yâni bir taraftan Hunlar meselesinin tahkikinde müracaat edilebilecek malzemenin, diğer taraftan da Hunlar meselesi ile alâkadar olarak ortaya çıkan esaslı problemlerin öğrenilmesi lâzımdır.

Gerçi bu terkipi eserin araştırmacıları, kaynakları ve me hazları hakkında malûmat veriyor ve bâzi kısımların mütaleasında ortaya çıkan esaslı problemleri hissettiriyorlarsa da, mevzu ile alâkadar olmıyanlar için müellifin yeniden ortaya koyduğu, yeniden görüldüğü meselelerin neticesi ile kendinden öncekilere nazaran vaziyetini ve bunlara medyun bulduklarını görmek güçtür.

Mazi olmuş bir hayatı inşa demek olan tarihi tanıma, her vakada olduğu gibi hunlar bahsinde de, bir zamanki hayatın günümüze kadar erişebilen tezahürlerine, bakiyelerine ve izlerine istinat edebilir. Bunlar arasında araştırmacı için en mühimleri tabii olarak vasıtasız alınan malûmat, yazılı hatıralar ve bunlar arasından da bilhassa tedkik mevzuu olan hayatın hem-zaman nakillerinden olanlardır. Maalesef hunlar bahsinde bunlar tamamen eksiktir. Hunların kendi yazılı hatıraları kalmadığı gibi, yazıyı tanıdıklarına dâir de hiçbir emareye tesadüf edemiyoruz. *Nagyszékos*'ta bulunan altın vazo üzerindeki kitabenin *Gyula Mészáros* tarafından yapılan izah tecrübesi ve bunda Yunan harfleri ile yazılmış eski *kartvel* dil hatırasını görmek istemesi, bütün esaslı temellerden mahrumdur. Bu sebebden araştırmacı ancak hunlarla temasta bulunan ya-

bancuların yazılı kaynaklarına müracaat edebilir. En eski olarak Çin kaynaklarında hunların izine rastlıyoruz. Burada M. Ö. IV. asırdan başlayarak, hunların ismi göze çarpar. Asya'dan Avrupa'ya doğru, şark-garp istikametindeki yayılmaları esnasında sair şark kavimleri ile de temasa geliyorlar. Hunlara taalluk eden Ermeni ve Süryani kayıtlarını buna medyunuz. Bununla beraber kaynakların en etraflı kısmı, yunanca ve lâtince dir. Zenginlik ve kıymet bakımından da Bizans kaynakları birinci mevki i işgal eder. Her ne kadar hunların zuhuru Garbi Roma imparatorluğunu da aynı derecede alâkadar etmişse de, Attila imparatorluğunun sikket merkezi yine de coğrafi bakımdan Bizans hududlarına daha yakın bulunuyordu. Bundan başka, V. asırda Bizans tarihçiliği Garp Lâtin tarihçiliğine nazaran daha yüksek bir seviyede bulunuyordu. Bizans'ta muhtelif tarihî eserler, kilise tarihi ve menkulâtı dışında mevzuu doğrudan doğruya *Bizans* ve *Attila* olan bir esere de rastlıyoruz. *Priskos*'un bu kıymetli monografyası, maalesef tam olarak elimize geçmemiştir. Bundan ancak sonraki muharrirlerin eserlerine intikal eden bâzi parçaları tanyoruz. Lâtincenin bu husustaki en kıymetli eseri olan *Jordanes*'in VI. asırdaki eseri, doğrudan doğruya değilse de, hunlar ve *Attila*'ya taalluk eden mühim kısmını *Priskos*'tan almıştır. 448 yılında *Attila*'nın sarayında bulunan *Priskos*, tecrübelerini ve gördüklerini gayet objektif bir şekilde ebedileştirmiştir. Hunlar hakkındaki en etraflı tasviri ona medyunuz. Bununla beraber o da bir Rumdu ve başka bir ırka mensubdu. Kendisi, Barbar ve Yunan-Roma âlemi arasındaki büyük farkı duymuş ve duyurmuşsa da, muasırları sair birçok Yunan ve Lâtin yazıcıda çok bariz bir surette göze çarpan kendi âlemine bağlılıktan o da kendini kurtaramamıştır. Eskileri taklit ve arkaikleştirme temayüllerinde, kendi görüşleri ile *Herodotos*'ta tesadüf edilen eserleri hunlara atfetmekte, ananevi etnoğrafya sâhalarını hunlara mal edişinde bu hususları farkedebiliyoruz. Böylece hunların kendileri hakkındaki mütalâalarını ecnebî kaynakları, hiçbir surette telâfi edemeyecektir. Bu sebeple, muasır yazarların göçebe kültür ve hayatını anlamamış olmaları şaşılacak bir şey değildir. Sonraki yazarların verdikleri malûmat, *Priskos*'tan ayrıldıkları nisbette tarihî inşa bakımından kıymetsizdir. Zira bunlarda meknuz bulunan pek az tarihî hakikat özü, erkenden ortalığı kaphyan efsanevi ve menkabevi unsurlarla işlenmiştir.

Çağdaş yazılı vesikaların azlığı ve devamlı olmaması hasebiyle hunların maddî hatıraları, antropoloji ve arkeoloji malzemesi, hususî bir ehemmiyet kazanmaktadır. Maalesef bu sahadaki araştırmalar daha başlangıç devresinde bulunuyor. En salâhiyetli antropologumuzun tespit ettiğine göre, şimdiye kadar bütün şübhelerden âzâde olarak hunlara ait olduğu söylenebilecek tek bir kafa tasına veya iskelete malik değiliz. Şu halde antropoloji malzemesi Hunlar meselesinde ancak büyük bir ihtiyatla kullanılabilir. Arkeoloji bakımından da vaziyet aynıdır. Hun dalgalarına sahne olan ve Altay dağlarından Ren kıyılarına kadar uzanan vâsi sahalardan, bugüne kadar nisbeten pek az hun malzemesi ele geçmiş ve bunların sair akraba kavimlerin bakiyelerinden tefriki de büyük zorluklar doğurmuştur. Hususiyetlerine binaen, asla arkeoloji malzemesinin yazılı hatıraların verdiği malûmatla kıyas edilemeyeceği gözönünde tutulursa, diyebiliriz ki, mevcut kaynaklar Hun tarihinin büyük problemlerine nazaran pek az ve pek fasiyaldır.

Şimdi artık Hun tarihinin araştırılması ile alâkadar bulunan başlıca meselelerin neler olduğunu ve bunlara karşılık olarak yeni bir eserden neler beklediğimizi görelim. Bu meseleler şunlardır: Asya ve Avrupa hunlarının münasebeti, hunların etnik karakterleri ve dili, medeniyet seviyeleri, Attila imparatorluğunun tarihi ve büyük imparatorun şahsiyeti, hunlara taallük eden efsanevî ananelerin menşei ve inkişafı, hunların ve macarların birbirleriyle olan münasebetleri.

Hiung-nu adı verilen Asya hunları ile Avrupa hunlarının münasebeti meselesi XVIII. asır Fransız âlimi *Deguignes*'den beri ilim âlemini meşgul etmektedir. Bu meseleyi yeni eserde mahdud Garp âlimlerinden sayılan *Lajos Ligeti* gözden geçiriyor. Buna dâir olan Çin kaynaklarını asıllarından tedkik, kaynakların tenkit ve izahı ve şimdiye kadar ileri sürülen delillerin her cebheden ihtiyatlı bir şekilde tartılması yolu ile *hiung-nu* ve *hunlar* arasında esaslı bir münasebetin gösterilebileceği neticesine varıyor. Fakat büyük Hun imparatorluklarının alacalı etnik bünyelerine bakınca, bu münasebetin daha ziyade siyasi olabileceğini düşünüyor.

Ligeti, artık bu mülâhaza ile beraber hunların irki menşei'leri meselesini ele alıyor. Bu hususta elimizde itimada değer antropoloji malzemesi bulunmadığından, yine o devrin tasvirleri meseleyi aydınlatmaya yarıyor. Bu tasvirlerin izahı meselesi ile daha ziyade

Péter Váczy meşgul olmaktadır. Bugünkü Türk kavimlerine taallük eden tasvirlerle bunları mukayese eden *Váczy*, Hun karakterinin bâriz bir surette Türk karakterine benzediğini söylüyor. Yukarıda yazılı Hun hatıralarını tanımadığımızı zikretmiştik. Hakikaten Hun dilinin toplu bir hâtırasına mâlik değiliz. Bu suretle Hun dilinin tâyini için ancak muasır, hususiyile Bizans kaynaklarında tesadüf edilen dağınık has isimlerle sair birkaç kelimeye müracaata mecburuz. Bu sâhada bilhassa Macar türkologlarının yaptıkları araştırmaların neticesi, hunların Türk menşei'li olduğuna delâlet ediyor. Bu araştırmaların neticelerini kendi şahsî araştırmalarıyla de ikmâl ederek *Gyula Németh*, karakteristik, sade, veciz bir üslûbla yazdığı tedkikinde, Hun isimlerinden büyük bir kısmının türkçe menşei'den olduğunu gösteriyor ve böylece asıl Hun kavminin bir Türk dili kullandığından şüphe edilemeyeceğini bildiriyor. *Lajos Ligeti*'nin Asya hunları hakkındaki kanaati de bu sonuncu ile ahenktar bir surette birleşiyor. Ona göre *hiung-nu*'ların dili büyük bir ihtimâl ile türkçedir. *Gyula Németh*'in yazısında asıl mevzufta üzerinde ısrar edilmektedir. Zira Türk dili ve karakteri her üçünün de (*Ligeti*, *Váczy*, *Németh*) aynı mânada gösterdikleri gibi ancak Hun imparatorluğunun idareci tabakasına mahsustur. Halbuki Hun hâkimiyeti altında büyük kütleler halinde başka ırk ve dilden tâbi kavimler yaşamıştır. Birkaç Hun has ismi ve Hun adının kendisi, Attila imparatorluğunun bu diğer tabakasının etnik durumu ve dili hakkında bir fikir vermektedir. *Gyula Németh*'e göre Hun adının Indo-German veyahut Got menşei'nden olduğu kabul edilebilir.

Hunların medeniyetine gelince, bu hususta arkeoloji keşifleri de birer istinat noktası teşkil etmektedir. Arkeoloji mütalarını Rus müze ve neşriyatını da tanımak fırsatına nail olan biricik arkeolog *Nándor Fettich* izah ediyor. Bununla beraber arkeoloji malzemesinin medeniyet tarihinin kıymetlendirilmesi bakımından imkânları henüz pek mahduttur. Bu bakımdan yine muasır yazılı kaynakların lüzumlu tenkitlerle kullanılması daha fazla verimli oluyor. Bu mesele hakkında *Péter Váczy* mufassal malûmat veriyor ve selefleri gibi *Priskos*'un sözlerini tekrarla iktifa etmiyerek her cihetten bunların ötesine geçmiye gayret ediyor. Hunların hayat tarzına müteallik muasır tarihi kayıtlar göçebe ve bilhassa Türk kavimlerinin hayatına dâir son zamanlarda yapılan tasvirlerle teyit su-

retiyile aydınlatmak usulünü muvaffakiyetle kullanmaktadır. Bu suretle kaynakların bu güne kadar karanlık ve ehemmiyetsiz görülen birçok tafsilâtı, yeni bir renk ve mâna kazanıyor. Böylece göçebe reislerinin ilâhî hükümlerlik karakterinin gözönünde tutulması, Çin kaynaklarındaki kayıtlar ve *Gök-Türk Orhon* kitabelerinde görülen ifadeler, *Priskos*'taki bir kaydın tefsirinde anahtar vazifesini görüyor. Bu kayde göre *Sardike* ziyafetinde Bizans ve Hun elçileri arasında *Attila* ve *Theodosios*'un ilâhî veya beşerî oldukları etrafında bir münakaşa cereyan etmiştir. Burada hakikaten iki muhtelif menş'e ve kökten olan Bizans ve Hun telâkkileri karşılaşılıyor. Bununla beraber hükümdarın ulûhiyetinde yine birleşiyorlar. Hun medeniyetine dâir yapılan son araştırmaların başlıca neticesi, hunların aşağı bir medeniyet seviyesinde oldukları, bunların kendilerine has bir göçebe kültürüne sahip buldukları ve bu kültürün en yakın benzerine Türk kavimleri çevresinde rastlandığıdır.

Péter Váczy'nin Avrupa hunlarına dâir yazdığı tedkik, Hun medeniyeti hakkındaki tasvirlerle işlenmiştir. Bu tedkik, neşredilmek üzere bulunan daha büyük bir eserinin kısaltmasıdır. Şuurlu bir ihtimam ve filolojik bir kat'iyetle meydana getirdiği bu yorucu eserinden dolayı filolog, bu genç tarihçimize en büyük şükran borcu duyabilir. Bu eserde müellif kendinden öncekilerin kullandıkları kaynakları yeniden tedkik ve yenileriyle zenginleştirdikten başka hepsini ilk defa kullanmıştır. Bu bakımdan da şimdiye kadar ki seleflerini aşılırsa da, asıl malzeme bakımından çok daha ileri gitmektedir. Dağınık mütaları büyük bir dikkatle kullanarak çağdaş vakaların akışını inşa ediyor ve kaynakların çok defa son derece serpilmiş bir halde bulunan kayıtlarını toplu bir hale getiriyor. Türk kavimlerinin hayatından alınan benzer misallerle hunların hayat tarzını, göçebelerin ruhi tezahürlerini aydınlatıyor ve aynı zamanda *Attila*'nın şimdiye kadar yapılanlara nazaran daha ileri ve hakikate uygun bir tasvirini yapıyor. *Priskos* ve *Jordanes*'in tahlillerini Türk hükümdarlarının ruhi siması ile âdeta telif ederek, büyük imparatorluğu elinde tutan hükümdarın şahsiyetini beşerî bir hale ifrağ ile, anlaşılır bir şekle sokmağa muvaffak oluyor. Bu kısım, kitabın en dikkate değer kısmıdır.

Hunlara müteallik efsanevi ananelerin menş'e'i ve inkişafı meselesini *Sándor Eckhardt* yeniden tedkike tabi tutuyor. Muazzam

kaynak yığınına tanıdığına ve birçok kısımlara ayrılan ihtisas şübelerindeki hâkimiyetine delâlet eden bu tedkik, inşasında yeniden meydana çıkardığı kaynaklar ve birçok teferruatlı meselelerdeki araştırmalarında olduğu gibi, orijinal neticeleri ve yeni görüşleriyle tamamen *Péter Váczy*'ninki kadar zengindir. Bu iki bahis, yeni *Attila* kitabının belkemiğidir. *Sándor Eckhardt*, ilk olarak hunlara taallük eden inanışların, efsane ve masalların, açık, toplu bir tasvirini yapıyor; yâni tek bir sözle muhtelif menş'e'li tabakaları, keskin bir gözle birbirinden ayırırken, tarihî ve efsanevi Hun ananesinin menş'e'inden, teşekkül ve inkişafından bahsediyor. Hunların mukaddes kitabdaki *Gog* ve *Magog* kavmi ile bir sayılması ve antik unsurlarla boyanmış karikatürü, Garbde o zamana kadar tanınmamış, yeni zuhur eden bir kavmin doğduğu müdhiş tesirin bir nişanesidir. Lâkin bu kavim efsanelerin yalnız mevzuu olmakla kalmamış, aynı zamanda kendisi de bu işe faal bir surette iştirâk etmiştir. Asıl Hun efsanesi unsurlarından bazılarının deha hunlar zamanında yaşamış olduğunda hiç şüphe yoktur. Galiba daha *Priskos rétor*'un eserinde mevcut olan sihirli geyik, Allah'ın kılıcı ve Aquileia muhasarası esasındaki leylek efsanesi bunlardan olsa gerektir. *Sándor Eckhardt*, son ikisinin köklerinin *Attila*'nın ilâhî hükümlerlik telâkkisinde bulunduğu fikrindedir. Fakat *Attila*'nın siması etrafında işlenmiş efsanevi ve menkabevi unsurların menş'e'i, hunlarla temasta bulunan kavimlerin muhayyilesidir. Bizansın Hun efsaneleri bulunduğu ve gotlarla longobartların bu şark ve Rum menş'e'li ananeyi inkişaf ettirdiklerinin açık izleri vardır. *Attila*'nın şekli çok çabuk kilise efsanesine karışıyor ve müteakiben İtalyan ve Cermen efsanesi teşekkül ediyor. *Eckhardt*, Hun efsanesi denilen bu alacalı terkinin nasıl olup ta böyle pek muhtelif unsurlardan terekkep ettiğini her yerde takib etmektedir.

«İçinde hakiki ve *Attila*'nın devrine kadar çıkan efsanenin inaniş unsuru, kilise menkûlâtının tezyini motifi veya dinî bir gayesi olan hikâye, âlimâne isim izahı, manastırdan neşet etmiş kısımlar, menş'e'i meçhul, insan veya tabiatın âmil olduğu mevzulara merbut, solgun tarihî hatıralara bağlı mahalli inanışlar, hattâ şairlerin halk ettiği unsurlara da tesadüf edilmektedir. Yalnız, eskiden aradıkları veya bulmak istedikleri bir halk destanı çevresini, unutulmuş bir destanın unsurlarını hiç bir yerde bulamıyoruz» (s. 143).

Bu alacalı örgü ipliklerinin çözülmesi ile bir arada, Attila tasvirinin devir ve milletlere göre değişen karakteristik hâtıralarının tebarüz ettirilmesine de çok ehemmiyet veriyor. Efsanenin teşekkülünde, basit tahriflerin de eksik olmadığı bu muhtelif âmiller arasında, hayali maceraların Garb ülkelerine yaptıkları akınların da tesirlerinden bahsedelim. *Nibelungen* destanındaki Hun sarayı ve Attila tasviri üzerinde, garbdaki Macar akınlarının ve Macar tarihi ananelerinin de, Bálint Hóman'ın araştırmalarında ortaya konduğu üzere, tesiri olmuştur. Öyle ki Alman destanı, vakaları ilk Macar toprağında göstermektedir. Tabiatıyla bizi ilk sırada, çok münakaşa edilen *Macar-Hun efsanesi* meselesi alâkadar eder. *Eckhardt* bu hususta *Gombocz-Hóman* nazariyesine hak veriyor. Buna göre hunlarla macarların bir olması ve hunların tevâlisi inancını macarlar eski yurdlarından beraber getirmişlerdir. Bu Hun ananesi özü daha sonra yurt işgalini müteakip ya garpten alınan veyahut memleket içinde itda' edilen unsurlarla işlenmiştir. Panonya Hun tarihinin teşekkülünde mahallî ve muhitte alâkadar maddî hâtıraların efsaneyi hasıl etmekteki rolüne hususî bir ehemmiyet atfediyor. Müttehassısların daha önceki tedkiklerinden de bildikleri en güzel buluşu, bugünkü *Baracska* kasabasındaki *Kajaszó* Jupiter taş mihrabı üzerinde dikkat ettiği taş heykeldir ki, *Kézai* bundan bahsediyor ve ona göre mahallî inanış dolayısıyla *Kézai*'nin Hun tarihini yazmasında büyük rolü olmuştur.

Hun-Macar münasebeti meselesinde *Eckhardt*'ın telâkkisi ile, bu zengin eserin bitirme kısmında son mühim problemi ele alan *Gyula Németh*'in neticeleri birleşmektedir. Acaba hunlarla macarlar arasında esaslı tarihi münasebet var mıdır diyerek, diğer benzerlerine de tesadüf edildiğinden, yabancı kaynakların *Hun-Macar birliği* meselesi etrafındaki kayıtlarını yerinde bulmadığı için bir tarafa bırakıyor. Her ne kadar *Hun-Macar* münasebeti Urallar ülkesinde imkânsız değilse de, macarların Kuban bölgesindeki yurdlarında bulgarlar vasıtasıyla hunlarla temasa gelmiş olmalarının şübhesiz bulunduğu neticesine varıyor. Macarların reis ailesi hunlardan geldiği şuurunu beslemiş olduğu gibi bundan müstakil olarak *seykeller* arasında dahi ayrı bir Hun ananesinin yaşamış olması muhtemeldir.

Yeni Attila kitabı, yalnız Macaristanda değil, bütün Avrupa ölçüsünde dahi ehemmiyetli bir eserdir. Bâzı meseleleri iyi tanıyan

ve hiç olmazsa bir kısım kaynakları bilen müttehassıslar için eserin tedkiki, yalnız şimdiye kadar hunlar hakkında bu seviyede toplu bir eser mevcut olmadığından değil, fakat eserin yeni ve orijinal bilgiler ihtiva etmesi sebebi ile de zevkli bir iştir. Hele Hun meselesi hakkında *Brion* tarzındaki sathî ve edebî eserlerden başka bir şey tanımayanlar, hunlar ve ananevi Attila tasavvuru arkasında ilmi araştırma safhasında daha derin bir görüş ve daha geniş bir tasavvurun, macarların eski tarihini de tebarüz ettiren bilgilerle birlikte, ne suretle meydana geldiğini hayretle görecektir.

Seçkin bilginlerin şahsî araştırmaları dışında bütün yeni neslin mesaisi neticesini de ihtiva eden Macar ilminin bu kıymetli mahsulünü, bir an önce yabancı bir dilde de neşretmek çok arzuya şayandır. Aynen tercümesi dahi ilim âlemine büyük bir hizmet olacaksa da, bir taraftan en geniş manası ile arkeoloji ve edebiyata müteallik malzemeyi ihtiva eden, diğer taraftan da sırf hunların iç ve dış tarihinin toplu bir tasvirini yapan sistemli bir eserin meydana getirilmesi her halde gayeye daha uygun olurdu. Böyle bir eserle tekrarlardan ve tezatlardan kurtularak şimdi her biri tek başına duran tedkiklerin biribiri ile kaynaşması da temin edilirdi. Belki bu, birkaç müellifin biraz fedakârlık etmesini icabettirecektir. Lâkin hakikî bir âlim için eserinin şahıs ve zaman fevkindeki gayelere hizmet etmesi düşüncesinden daha ulvî bir şey var mıdır?

Magyar Szemle, XXXIX (1940), 61 (160) 387 - 392.

Çeviren: Şerif Baştao